

УДК 371.134:78

Кушнір Катерина Володимирівна

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри вокально-хорової майстерності
Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя

Розпутана Ю.Г.

студентка,

Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Анотація: Стаття присвячена актуальній на сьогоднішній день проблемі формування цінностей і ціннісних орієнтацій у школярів в процесі музичної діяльності. Проаналізовано науково-педагогічні дослідження, що висвітлюють різні підходи щодо визначення поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації». Автори висвітлюють перші вітчизняні дослідження в руслі цієї проблеми, що набули методологічного значення для філософсько-естетичного, соціального та психолого-педагогічного аспектів теорії цінностей взагалі та важливого елементу духовної визначеності особистості зокрема. Розглядається процес формування ціннісних орієнтацій школярів, а також висвітлено основні функції та фактори, що впливають на формулювання ціннісних орієнтацій особистості.

Ключові слова: цінність, ціннісні орієнтації, духовний розвиток, потреби та інтереси школярів, музичне мистецтво.

Постановка проблеми. Жорсткі реалії сьогодення (війни і геополітичні конфлікти, недостатня культура суспільства, пріоритет матеріальних цінностей і відсутність стійких моральних настанов тощо) свідчать про необхідність переосмислення освітньої парадигми і відродження духовного сучасного українського суспільства. Для формування гуманної особистості, що має високу громадянську самосвідомість та позитивні життєві установки, важливим є те, щоб у процесі навчання школярів у школах відбувалося не лише накопичення знань та усвідомлення своїх здібностей, можливостей, а й здатність до художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення

ціннісного самовизначення, тобто формування ціннісних орієнтацій, які тісно пов'язані з цінностями суспільства, тому педагогічна наука вже не може залишатися в традиційних рамках когнітивно-інформаційного поля. Нажаль мусимо констатувати, що на сьогоднішній день увага до цінностей серед педагогічного загалу, урахування їх нарівні із знаннями та вміннями, що становить зміст так званого аксіологічного підходу в педагогіці, залишаються незначними. В офіційній освітній діяльності їх здебільшого навіть не згадують, оперують переважно якщо не виключно знаннями, то лише доповненими вміннями та навичками. Тому дослідження в руслі аксіопедагогіки і психології особистості слід усіляко підтримувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою ціннісних орієнтацій займалися філософи (В.Василенко, О.Дробницький, М.Каган, Г.Лотце, В.Лутай, А.Москаленко, В.Тугарінов, Р.Шульга та ін.), соціологи (Е.Алексєєв, П.Андрукович, Г.Головинський, А.Здравомислов, В.Цукерман, В.Ядов та ін.), психологи (Б.Ананьєв, М.Гальперін, Б.Додонов, О.Леонтєв, В.Мухіна, В.Мясищев, С.Рубінштейн, Д.Узнадзе та ін.), педагоги (М.Боришевський, І.Лернер, О.Олексюк, М.Скаткін, В.Сластьонін, Є.Шиянов та ін.), мистецтвознавці (О.Крюкова, Т.Фурсенко, Т.Потапчук, Т.Танько та ін.).

Учені-педагоги вбачають у ціннісних орієнтаціях один з основних критеріїв сформованості культури (О.Щолокова), музичного сприйняття (О.Ростовський, О.Рудницька), естетичного ставлення до дійсності та мистецтва (В.Бутенко, І.Зязюн).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукової літератури свідчить, що і в теорії, і в практичній діяльності вчителів накопичений і систематизований певний досвід формування духовних установок школярів. Однак окремі аспекти цієї проблеми потребують уточнення, зокрема, ціннісні орієнтації в процесі формування особистості учня; процес сходження школярів до цінностей культури – в тому числі музичного мистецтва – в системі наук, що і визначає актуальність теми.

Мета статті полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні впливу музичного мистецтва на формування ціннісних орієнтацій школярів.

Відповідно до мети поставлено такі *завдання*:

1. розкрити зміст поняття “цінності” та “ціннісні орієнтації” особистості;
2. обґрунтувати вплив музичного мистецтва на формування ціннісних орієнтацій школярів.

Виклад основного матеріалу. Головним завданням сучасного освітнього процесу є розвиток особистості учня, становлення в школярів системи цінностей: особистісних, професійних тощо. Серед предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі, чи не найвищий виховний та розвивальний потенціал має музичне мистецтво з притаманним йому впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на духовну та інтелектуальну сфери, на моральне і емоційне здоров'я людини. З огляду на це важливим, на нашу думку, є формування музичного інтелекту, ціннісної потреби в мистецтві, позитивних духовних, моральних якостей особистості, що прищеплюються під час спілкування з мистецтвом й безпосереднім осягненням різноманітних видів і форм музично-творчої діяльності. За останні десятиріччя як у нашій країні так і за кордоном проблема цінностей і ціннісних орієнтацій особистості набула особливої актуальності. Ці поняття є об'єктом дослідження багатьох наук, що говорить про їхню складність та багатоплановість.

Засновником німецької класичної філософії є Іммануїл Кант він першим розмежував поняття буття і блага, протиставивши сферу моральності як свободи сфері природи, яка має підлягати закону, необхідності. У працях учнів і послідовників Канта проблема цінностей набула вже самостійного значення. Аксиологічний напрям у філософії почав формуватись у другій половині ХІХ ст. в працях Г.Лотце, В.Віндель-банда, Г.Ріккєрта. В ХХ ст. аксиологічну проблематику продовжують активно розробляти представники феноменології, герменевтики, екзистенціалізму, теорії соціальної дії. Згодом до вивчення цінностей долучилися дослідники і з інших галузей знання: соціології, психології, педагогіки, політології, соціальної психології.

Аналіз наукових досліджень показав, що існують різні підходи до визначення поняття “цінності”, і “ціннісні орієнтації”, а також неоднозначне розуміння і тлумачення природи цінностей. Спроби вчених пояснити природу цінностей, завдяки яким дійсність набуває для людини вартісних ознак, є нагальною потребою для формування орієнтацій особистості у складному, постійному мінливому світі.

Поняття “цінність” є предметом широких теоретичних досліджень психологічної науки: вчені ототожнюють її з потребами (А. Маслоу), особистісним, сенсом (Г. Оллпорт), похідними від мотивів діяльності утвореннями (Р. Леонтьєв), характеристикою усього, що підтримує людські здатності до життя (Е. Фромм), переконаннями (М. Рокич), соціальними настановами (В. Ядов), значущістю для людини чогось у світі (С. Рубінштейн), духовними явищами людського буття (І. Маноха), утвореннями свідомості й самосвідомості людини, в яких віддзеркалені актуальні життєві потреби, інтереси, погляди і ставлення до дійсності й себе (М. Боришевський).

Розглядаючи різні наукові підходи у загальному вигляді класифікацію цінностей можна представити таким чином. По-перше, всі цінності умовно можна розділити на 3 групи: духовні, соціальні і матеріальні. Серед духовних цінностей виділяють: пізнавальні, естетичні, гуманістичні і цінність любові; серед соціальних – соціальну повагу, соціальну активність, прагнення до соціальних досягнень і спілкування; серед матеріальних – бути здоровим, матеріальні блага і відпочинок. Людині властиво ціннісне сприйняття світу. До будь-якого явища навколишнього світу вона відноситься, відштовхуючись від своєї думки. Тому важливо, вже з шкільного віку формувати ціннісні орієнтації, адже саме від них буде залежати сенс і спосіб життя особистості. У сучасному освітньому процесі ціннісні орієнтації є об'єктом діяльності вчителя і учнів.

На нашу думку, цінності – це стійкі переконання людини, які окреслюються ідеальними моделями значущості об'єктів навколишнього світу. Цінності виражають важливість, значимість різних явищ матеріального і духовного життя для людини в його теперішньому, минулому, майбутньому.

Не можна розглядати цінність поза людиною, тому це поняття завжди включає відомості про об'єкт, відношення до об'єкта його оцінку.

На основі системи цінностей формуються певні ціннісні орієнтації – це досить складне утворення, яке відображає різні рівні й форми взаємодії суспільного та індивідуального в особі й усвідомлення нею навколишньої дійсності. Не випадково проблема цінностей та орієнтацій на них широко впроваджується у дослідження соціологів і соціальних психологів.

Поняття «ціннісна орієнтація» було вперше введено в соціологію американським соціологом У.Томасом і польським соціологом Ф.Знанецьким. Вони відзначали, що індивід «вбирає» основні соціальні цінності й керується ними у поведінці усвідомлено. У цьому індивід як орієнтується на соціальні цінності інших, аналізуючи їх, а й активно виробляє свої цінності, і навіть бере участь у формуванні групових цінностей. З цього випливає, що ціннісні орієнтації регулюють поведінку людини.

Ціннісні орієнтації як поняття соціальної психології використовується в двох значеннях: 1) ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та ін. підстави оцінок суб'єктом дійсності й орієнтації в ній; 2) спосіб диференціації об'єктів індивідом за їхньою значущістю. «Ціннісні орієнтації формуються при засвоєнні соціального досвіду і виявляються в цілях, ідеалах, переконаннях, інтересах та інших виявах особистості. У процесі спільної діяльності, що й визначає стосунки людей у групах, складаються групові ціннісні орієнтації. Збіг найважливіших ціннісних орієнтацій членів групи забезпечує її згуртованість, як ціннісно-орієнтована єдність» [6, С.304–305].

У педагогічній літературі проблема формування ціннісних орієнтацій досліджується у зв'язку з розвитком і вихованням конкретних цінностей, які мають бути особистісно прийняті в певній соціальній групі. Так, ціннісні орієнтації особистості аналізуються у взаємозв'язку з формуванням соціальної позиції особистості (Т.Мальковська), вивчаються в контексті педагогічної діагностики (В.Петрушин), розглядаються у зв'язку з дослідженнями духовної

культури, духовних потреб, інтересів, оцінок учнів і педагогів (Т.Баранова, В.Бутенко, Л.Коваль, О.Олексюк, О.Рудницька, Ю.Соколовський та ін.).

Ціннісні орієнтації є важливим елементом духовної визначеності особистості. Обираючи ту чи іншу цінність, людина формує свого роду довгостроковий план поведінки й діяльності. Якщо мотивація дає відповідь на питання чому людина діє певним чином, то ціннісні орієнтації висвітлюють те, заради чого вона діє, чому присвячує свою діяльність. Здійснений нами аналіз наукових досліджень ціннісних орієнтацій засвідчив, що у сучасній науці, незважаючи на великий обсяг як теоретичних, так і практичних досліджень, усе ще не вироблено єдиного розуміння поняття «цінність» та «ціннісні орієнтації» через його багатовимірність. У циклі філософських наук поняття «ціннісні орієнтації» співвідноситься з категоріями «норми і цінності» або ж «ідеали» особистої і суспільної діяльності. З позицій соціологічних наук ціннісні орієнтації розглядаються як специфічні утворення в структурі особистості, що визначають зразки поведінки, діяльності, спілкування, як «система цінностей, усвідомлених особистістю, керуючись якими можна сформулювати позитивну мотивацію нормативної поведінки». У психології ціннісні орієнтації розглядають як фактор, який поряд з досвідом людини здійснює відбиток на її емоційну сферу, переживання особистості. У контексті педагогічних наук, ціннісні орієнтації розглядаються як результат взаємодії ціннісних систем викладача та учнів. Кожний підхід, безперечно, взаємодоповнює один одного, розкриваючи ті або інші риси ціннісних орієнтацій як суспільного, так і індивідуального феномену.

Залучення школярів до взаєморозуміння з музичним мистецтвом, сприяє розвитку їх духовної культури, чуттєвої сфери художньо-образного мислення, оцінновибіркового ставлення до явищ художньої творчості. Оскільки мистецтво виступає генератором і трансформатором художніх цінностей, воно утверджує емоційне ставлення людини до світу, тобто сприяє становленню ціннісних орієнтацій. Виховання мистецтвом сприятиме формуванню гармонійно розвиненої особистості, саме з цієї позиції важливим є той факт, що колективні

форми та види музикування: хоровий спів, участь у різноманітних оркестрах та ансамблях (музичних, музично-ритмічних, музично-драматичних, танцювальних, театральних тощо) є природно-характерною спільною діяльністю у якій всі її учасники відповідають за якість художньо-емоційного виконання мистецьких творів та стають учасниками творчого процесу, адже під час виконання мистецьких творів вони підкорюються єдиним етичним, художньо-виконавським, метро-ритмічним, агогічним законам у яких музика виступає об'єднуючою та керівною ланкою духовного поєднання у творчий колектив.

Хоровий спів – найбільш масова форма активного залучення дітей до музичного мистецтва. Співати здатна кожна дитина, й спів є для неї природним і доступним засобом вираження естетичних потреб та почуттів, використовуючи його на уроках формується музично-естетичне виховання школярів, адже твори мистецтва несуть у собі естетичну насолоду, виражають думки і почуття людей, сприяють їх духовному розвитку.

В процесі формування ціннісних орієнтацій необхідно враховувати й те, що все вагомішу роль у сучасному житті почали відігравати не вищі духовні цінності людства, а задоволення примітивних потреб на рівні “нижчих” цінностей (псевдоцінностей). Останні входять у суперечливі стосунки з вищими, а в реальних процесах навчальної діяльності вони нерідко виходять переможцями. Тому формування ціннісних орієнтацій на основі досягнень музичної культури потребує не тільки переорієнтації студентів від низьких почуттів і примітивних потреб, великої напруги духовних і розумових здібностей, а й досить значних зусиль їх педагогів. При цьому формування ціннісних орієнтацій може здійснюватись не від потреби до цінностей, а у прямо протилежному напрямку: переймаючи від педагога погляд на музичний твір як цінність, котрий вартий того, щоб на нього орієнтуватись у своїй діяльності. Тим самим учень може закласти в собі основи нової потреби, якої раніше в нього не було. З огляду на це, розвиток ціннісних орієнтацій школярів

можна визначити як процесуальну сторону музичного навчання, що перш за все моделює і спрямовує повноту сприйняття та усвідомлення ними змісту музичних образів. Тому важливо навчити школяра виокремлювати справжні цінності, зокрема, цінності музичного мистецтва, що зорієнтує його з бездумного споживання масової культури на активне творче спілкування зі справжнім мистецтвом. Цінність мистецтва, як явища духовної культури, полягає в тому, що воно, на відміну від науки, відображає світ цілісно, в різноманітті життєвих проявів законів світу та відображено єдністю Істини, Добра і Краси.

Ціннісне ставлення, чи естетичне оцінювання в сучасній музично-педагогічній науці тлумачиться як процес і результат встановлення значущості предметів і явищ, що оточують людину, з позицій її уявлень про прекрасне. Відповідно мистецьке навчальне оцінювання стосується з'ясування значущості художніх творів чи художніх образів із позицій уявлень учнів про прекрасне. Результатом естетичного оцінювання виступає реакція смаку особистості, дія якого, в свою чергу, неможлива поза співвіднесенням з ідеалом. Кожен музичний твір, існуючи в суспільстві і впливаючи на нього, здійснює не одну, а одночасно кілька функцій, причому обов'язково – виховну. Тому, «навіть тоді, коли музика виконує нібито лише чисто прикладну або розважальну роль, вона так чи інакше виховує слухачів, тобто формує і перетворює їх духовний світ», – зазначає А.Н. Сохор» [4].

Процес формування ціннісних орієнтацій особистості школяра в галузі музичного мистецтва педагоги-музиканти (Ю.Алієв, В.Медушевський, Г.Падалка, В.Петрушин, О.Ростовський, Г.Тарасов, Л.Хлебникова, В.Шацька та ін.) визначають як багато емоційний, багатовекторний рух, який спрямований як на ціннісне осмислення особистістю музичного світу через пізнання, художню діяльність, так і на осягнення внутрішнього світу особи через самопізнання, самооцінку і саморегуляцію. Вважають, що ціннісні орієнтації в галузі музичного мистецтва, з одного боку, встановлюють взаємозв'язок елементів

психологічної спрямованості особистості школяра (інтересів, потреб, здатності до сприйняття й оцінки, аксіологічних установок), а з іншого – виступають як відбиток певного виду ціннісно-орієнтаційної його діяльності, що обумовлена рівнем художнього розвитку та ставлень учня до широкої сфери дійсності й музичного мистецтва.

Таким чином, у музичній педагогіці накопичено величезний теоретико-методичний та практичний досвід по музичному вихованню та освіті в загальноосвітній школі. Вивчення цього досвіду в плані формування ціннісних орієнтацій школярів засобами музичного мистецтва має особливе значення, оскільки знання його дозволяє більш обґрунтовано будувати процес формування світогляду, морально-естетичних якостей особистості. Усвідомлення соціальних, естетичних і моральних функцій мистецтва допомагає розглядати сьогодні музичне мистецтво як невід'ємну частину формування духовної культури школяра, як спосіб ціннісного переживання явищ дійсності на основі розвитку його музичної грамотності та здатності до оволодіння національними і загальнолюдськими культурними цінностями.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Проведений теоретичний аналіз дав можливість визначити ціннісні орієнтації як центр духовного розвитку особистості, який виступає у ролі ціннісного відношення до сприйняття явищ дійсності і мистецтва, та формується на основі складної структурної єдності всіх складових його навчальної діяльності. Її зміст визначається музично-естетичними потребами, інтересами, здатністю до сприйняття явищ музичного мистецтва й здійснення вибіркової оцінної діяльності. У подальших наукових дослідженнях доцільно звернути увагу на такі проблеми, як ціннісні орієнтації підлітків в сучасних умовах та вплив на них зовнішніх факторів.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

2. Кабриль К.В. Формування ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики у процесі диригентсько-хорової підготовки. – Дисертація канд. пед. наук: 13.00.04 /К. В. Кабриль; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2013. – 226 с. : рис., табл.
3. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие : опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996.– № 4. – С. 15–26.
4. Сохор А.Н. Воспитательная роль музыки / А.Н. Сохор. – М.: Изд.: «Музыка», 1975. – 64 с.
5. Фурсенко Т.Ф. Музична культура як фактор формування ціннісних орієнтацій підлітків: монографія / Т.Ф. Фурсенко. – Ялта: РВНЗ “Крим. гуманіт. ун-т”, 2009. – 332 с.
6. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник / В.Б.Шапар. – Х.: Прапор, 2007. – 640 с.

Кушнір Е.В.

кандидат педагогических наук,
доцент, Нежинский государственный
университет имени Николая Гоголя.

Розпутана Ю.Г

студентка, Винницкого
государственного педагогического
университета имени Михаила Коцюбинского

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА

Аннотация: Стаття посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме формирования ценностей и ценностных ориентаций у школьников в процессе музыкальной деятельности. Проанализированы научно-педагогические исследования, освещающие различные подходы к определению понятия

«ценность» и «ценностные ориентации». Показаны первые отечественные исследования, которые приобрели методологическое значение как для философско-эстетических, социальных так и психолого-педагогических аспектов теории ценностей, как важного элемента духовности личности. Рассматривается процесс формирования ценностных ориентаций школьников, а также освещены основные функции и факторы, влияющие на формулирование ценностных ориентаций личности.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, духовное развитие, потребности и интересы школьников, музыкальное искусство.

T

H

Summary. The article is devoted to actual the problem formu creation of values and value orientations in schools pupils in the process of musical activity. The scientific-pedagogical researches representing various approaches to the definition of the notion «values» and «value orientations» are analyzed in the article. The authors denotes the first national researches that acquired methodological significance for social, philosophical, aesthetic and pedagogical aspects of value theory. The process

o

K

e

y

a

w

o